

Koevinkjes op Terschelling

Het Koevinkje kwam vroeger op veel plaatsen langs de kust voor. Tegenwoordig komt alleen op Terschelling nog een grote populatie voor. Op dit eiland leeft deze vlinder in een specifiek landschapstype, het elzensingelgebied.

Het Koevinkje (*Aphantopus hyperantus*) komt in Nederland vooral voor in de overgang van vochtig loofbos, met name elzenhakhout, naar vochtige en schrale hooilandjes (Tax, 1989). In dit overgangsgebied staan meestal bloeiende ruigtekruiden die het Koevinkje als nectarbron benut. Vooral Braam wordt als nectarplant in de literatuur gemeld (Tax, 1989). Het Koevinkje heeft één generatie per jaar en vliegt vooral in juli en de eerste helft van augustus. De vlinder zet de eitjes af op verschillende grassoorten. Daarnaast speelt beschaduwing en windbeschutting een rol. De aanwezigheid van een bosrand of boomsingel is daarom belangrijk.

Het Koevinkje is dus een bewoner van een besloten landschapstype en is vooral te vinden op de hogere zandgebieden van Nederland. Het zijn vooral de kleinschalige landschappen met veel afwisse-

ling waarin het Koevinkje zich thuisvoelt. Juist die behoefte aan beslotenheid kan een reden zijn waarom het Koevinkje het soms moeilijk heeft in ons winderige kustgebied.

Koevinkjes op de Waddeneilanden

In de periode voor 1980 is het Koevinkje waargenomen op de Waddeneilanden Vlieland, Terschelling en Ameland (Tax, 1989).

Waarnemingen op Vlieland zijn gedaan in 1952 (Camping, 1953) en nog vrij recent in 1972 (Barendregt, zie Lempke, 1985). Op Ameland worden waarnemingen gemeld van de dorpen Nes en Ballum (Lempke, 1985). Hierbij worden echter geen jaartallen genoemd. Wat Terschelling betreft zijn waarnemingen bekend vanaf de jaren vijftig. Volgens Leffef was de soort alleen gewoon in de Kooibosjes. Ook elders op het eiland kwam hij voor, echter alleen slechts in kleine aantallen (Leffef, zie Lempke, 1985). In 1971 en 1972 is het Koevinkje waargenomen bij Hoorn, de soort was hier toen gewoon (de Boer van Noordwijk, 1972).

In de periode na 1980 is het Koevinkje niet meer gezien op Vlieland en Ameland. Op Terschelling blijkt het Koevinkje echter nog in een levenskrachtige populatie voor te komen.

In de periode 1982-1989 zijn hier 833 vlinders waargenomen. Uiteraard heeft

foto: Kars Veling

Elzensingellandschap op Terschelling met op de voorgrond bloeiende Braam. Dit is het ideale leefgebied van het Koevinkje.

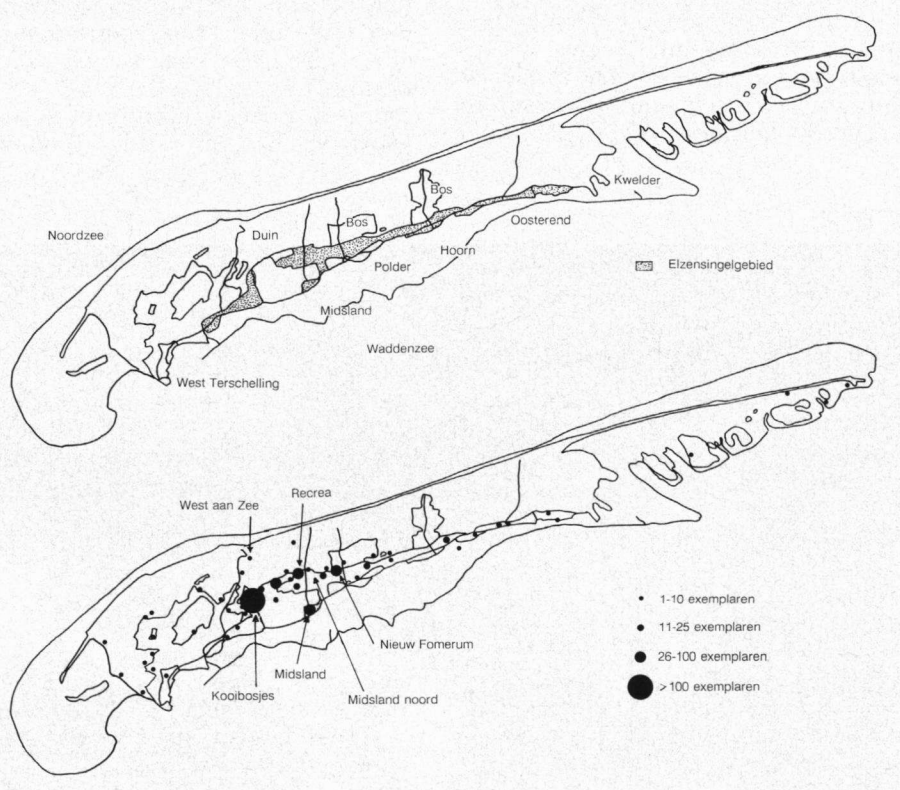
dit aantal slechts een indicatieve waarde en geeft het niet de werkelijke omvang van de populatie weer.

Verspreiding op Terschelling

De verspreidingskaart in de Atlas van de Nederlandse Dagvlinders geeft aan dat het Koevinkje in 9 van de 11 uurhokken op Terschelling is waargenomen (Tax, 1989). Dit zou tot de conclusie kunnen leiden dat het Koevinkje gelijkmatig verspreid over het eiland voorkomt. Bij na-

telijk van Oosterend (zie fig. 1). De populaties van het Koevinkje zijn voornamelijk tot dit gebied beperkt. Slechts op enkele plaatsen zijn Koevinkjes in de bossen of langs bosranden gezien (4%) of soms in met struiken begroeide duingebieden (3%).

Het Terschellinger elzensingelgebied is in het verleden ontstaan op de overgang van de binnenduintrand naar de open polder. Hoe oud dit landschapstype precies is, valt niet te zeggen. Topografische kaarten uit het begin van de 19e eeuw

Figuur 1: Ligging van het elzensingelgebied op Terschelling.

Figuur 2: Verspreiding van het Koevinkje op Terschelling. Aantal waargenomen vlinders per locatie.

dere analyse van de gegevens blijkt dat dit niet waar is. In de uurhokken Midland (05-12) en Formerum (01-52) zijn 747 vlinders gezien, dat is bijna 90% van het totaal. In de overige uurhokken is het Koevinkje slechts sporadisch aanwezig, of werden alleen zwervers aangetroffen. Ook blijkt het Koevinkje op Terschelling een duidelijke voorkeur voor een bepaald landschapstype te hebben. Meer dan 90% van de vlinders is waargenomen in het zogenaamde elzensingelgebied van Terschelling: het landschap van kleine veldjes omringd door elzensingels dat gesitueerd is in de overgang van de binnenduintrand naar de open polder.

Het elzensingellandschap

Dit elzensingelgebied is op Terschelling een typerend landschapselement, dat op de andere eilanden ontbreekt. Het strekt zich uit over een lengte van meer dan 20 kilometer van West-Terschelling tot oos-

teven al een uitgebreid gebied met elzensingels weer. Het elzensingelgebied is een landschap dat is ontstaan uit de arbeid van de Terschellinger boeren. Juist de landerijen aan de voet van de duinen waren geschikt voor het verbouwen van granen en andere landbouwgewassen. Om het aanstuivende zand uit de duinen tegen te houden en de akkers te beschermen werden er elzensingels om de percelen geplant. Kenmerkend is dat voor de beplanting van de windsingels uitsluitend elzen werden gebruikt. Waarschijnlijk kwamen er op Terschelling natuurlijke elzenbossen voor op plaatsen waar veel kwelwater uit het aangrenzende duingebied opwelde en hebben de boeren de elzen uit deze bossen gehaald. In deze eeuw is het elzensingelgebied ondanks het verdwijnen van de akkerbouw op Terschelling blijven voortbestaan. De functie van het gebied is echter veranderd en daarmee tevens het beheer. De akkerlanden zijn op veel plaatsen omgezet in grasland, en de velden worden nu voor de recreatie (campings, zomerhul-

zen etc.) gebruikt. De singels zijn nu erf-scheidingen geworden en moeten de recreant beschutting geven. Een gevolg is dat ze niet meer zoals vroeger kort en laag worden gehouden, maar vaak op-groeien tot een hoogte van 5 meter. Het elzensingellandschap is een landschap geworden met een heel ander, meer be-sloten karakter.

Het Koevinkje in het elzensingellandschap

Hoe lang het Koevinkje op Terschelling voorkomt is niet duidelijk. Hoewel het el-zensingelgebied al vele eeuwen op het ei-land voorkomt zijn er geen waarnemin-gen van het Koevinkje van voor 1950 be-kend.

foto: Kars Veling

**Koevinkje
nectardrinkend op
Braam.**

Van het natuurlijke elzenbos is op Ter-schelling nu weinig over. Alleen het klei-ne enkele hectaren grote reservaatje 'de Kooibosjes' (zie fig. 2) aan de binnen-duinrand bij het gehuchtje Hee lijkt enigszins naar dit voormalige elzenmilieu te verwijzen. In dit reservaatje komen te-vens de meeste Koevinkjes voor. In de periode 1982-1990 werden hier 414 vlin-ders aangetroffen (de helft van het totaal aantal getelde vlinders).

Plaatsen met een levenskrachtige popu-latie zijn verder te vinden in het recrea-tiegebied te Midsland-Noord (98 vlinders in de onderzoeksperiode), aan de zuid-rand van het Koreabos te Midsland-Noord (43 vlinders), in het dorp Mids-land (63 vlinders) en te Nieuw Forme-rum (41 vlinders). Deze vliegplaatsen le-verden in totaal 659 vlinders ofwel bijna 80% van het totaal. Buiten deze vlieg-

plaatsen is het Koevinkje slechts in klei-ne aantallen aanwezig.

In de kooibosjes is duidelijk het optimale biotoop van het Koevinkje aanwezig. Dit reservaat bestaat uit een samenhangend geheel van kleine vochtige hooilandjes omringd door brede, goed onderhouden elzensingels (tot maximaal 6 meter hoog). Het gebied ligt in een kwelzone aan de voet van het meer dan 20 meter hoge Arjensduin. De elzensingels zijn in het algemeen goed ontwikkeld en heb-ben een ondergroei waarin veel Braam voorkomt. Naast elzensingels zijn er en-kele kleine elzenbosjes aanwezig, met een ondergroei van voornamelijk Brede stekelvaren. De elzensingels zorgen voor beschutting en afscherming van de wes-ten- en noordwestenwinden zodat een warm en beschut klimaat ontstaat. De

hoge duinkoppen aan de noord- en westzijde van het terrein zorgen tevens voor extra windbeschutting. De Kooibos-jes hebben derhalve alle elementen die het Koevinkje verlangt. Deze elementen worden in stand gehouden dankzij een goed beheer van Staatsbosbeheer. De hooilandjes worden één keer per jaar ge-maaid (meestal in augustus), waarna het maaisel wordt afgevoerd. Daarnaast is er een verjongingsplan waarbij regelmatig één of enkele elzensingels worden afge-zet.

De andere goede vliegplaatsen op Ter-schelling komen, gezien door de ogen van het Koevinkje, in zekere mate met de Kooibosjes overeen. Steeds is er de afwisseling van elzensingels met hooi-landjes of andere grazige begroeiingen. Veelal betreft het kampeerterreinen (Nieuw Formerum) of terreinen met zo-

merhuisjes (Midsland-Noord, Recrea) gebouwd in het oorspronkelijke elzensingelgebied.

Enigszins afwijkend zijn de vliegplaatsen in Midsland. Het Koevinkje komt hier voor in enkele minder intensief onderhouden tuinen, met veel overhoekjes, bomen (o.m. elzen) en ander struweel. Hier zorgen de huizen voor de ver-
eiste windbeschutting.

Elders in het elzensingelgebied is het Koevinkje op veel plaatsen aangetroffen, zij het in kleine aantallen. Het ontstaan van grotere populaties wordt echter op veel plaatsen geremd door een veel te intensief grasland beheer, maar ook vaak door een slecht onderhoud van de elzensingels. Met name in het gebied rond Oosterend zijn veel elzensingels kwijnende of reeds verdwenen als gevolg van een hoge druk vanuit de landbouw.

Koevinkjes in bos en duin

Opmerkelijk is dat het Koevinkje de Terschellinger bossen mijdt. Kennelijk laat het dichte kronendak te weinig zonlicht door om voor het Koevinkje aantrekkelijk te zijn.

Plaatselijk zijn Koevinkjes aangetroffen aan de zuidrand van bossen, onder andere bij West-Terschelling en ten noorden van het Arjensduin.

Het duingebied zelf is te open en biedt te weinig beschutting voor het Koevinkje. Incidenteel worden hier zwervers waargenomen. Opvallend is dat hier soms meerdere jaren achtereenvolgende Koevinkjes in hetzelfde gebied opduiken, met name in de omgeving van West aan Zee. Het lijkt er op dat zich hier sinds enkele jaren een kleine populatie in duinbegroeiingen heeft weten te handhaven. Vlinders werden hier gezien in 1983, 1984 en 1989.

Zwervende Koevinkjes zijn incidenteel op verscheidene plaatsen over het hele eiland gesignaleerd, onder andere tot op de kwelders van de Boschplaat. Het betreft hier echter zeer kleine aantallen.

De toekomst

Het voortbestaan van het Koevinkje op Terschelling is afhankelijk van een goed beheer van het elzensingelgebied. Kennelijk is de situatie in het reservaat 'de Kooibosjes' optimaal. Het reservaat 'de Kooibosjes' is echter maar een klein gebiedje en vormt een smalle basis voor een populatie van het Koevinkje. Om de populatie van Terschelling in stand te houden is het dan ook nodig elders een goed beheer van de elzensingels en aangrenzend grasland te bevorderen. Het is zeker van belang het elzensingellandschap als geheel op Terschelling goed te bewaren.

Naast een goed beheer van hooilanden en van elzensingels is het echter ook van belang een goede ondergroei van de elzensingels te waarborgen. Met name de aanwezigheid van bramen als nectarbron voor de vlinder is belangrijk. Het is dan ook aan te bevelen niet overal de hooilanden af te maaien tot aan de boomrand maar op plaatsen een smalle strook te laten staan waarin bramen kunnen groeien. Hierdoor kan er een overgangszone ontstaan die het biotoop voor het Koevinkje aantrekkelijker kan maken.

Dankwoord:

Bij het verzamelen van de verspreidingsgegevens ben ik geholpen door L.Bot te Formerum, J.M. Peerenboom te Midsland, J.Bunnik te Midsland en J.Ellens te Midsland.

Hierbij dank ik hun voor hun inzet. Tevens dank ik Ph.J. Zeinstra te Ter Idzard en H.Beers te Heerenveen voor hun opmerkingen ter verbetering van dit artikel.

Literatuur:

- De Boer Ph. en M. van Noordwijk, 1972. Terschelling zoals NJNers het zagen in '71 en '72.
- Camping, 1953. Bijdrage tot de kennis van de Macrolepidoptera van Vlieland. Ent.Ber.Amst 14: 273-279.
- Van Eeden F.W., 1886. Terschelling. In: Onkruid, Botanische Wandelingen, 2e Deel, 379-411.
- Holkema, F., 1870. De plantengroei der Nederlandsche Noordzee-eilanden. Diss.Groningen.
- Lempke, B.J., 1957. Catalogus der Nederlandse Macrolepidoptera, 5e supplement. Tijdschr. Entomol. 100: 427-487.
- Lempke, B.J., 1985. De vlinders van Friesland. Fryske Akademy, Leeuwarden.
- Van Swaay, C.A.M. en I. Wynhoff, 1986. Dagvlinders in de Bruuk. Vakgroep Natuurbeheer, LH-Wageningen. Doctoraalverslag LH/NB nr. 856.
- Tax, M., 1989. Atlas van de Nederlandse Dagvlinders. Natuurmonumenten/Vlinderstichting. 's Gravenland, Wageningen.
- Visser, G., 1981. Elzensingels op Terschelling en de angst voor verandering. Natura, 1981, 4, 106-113.
- Westhoff, V. en M.F. van Oosten, 1991. De Plantengroei van de Waddeneilanden, KNNV, Utrecht.

SUMMARY

The Ringlet (*Aphantopus hyperantus*) is a well known and locally common butterfly in the Netherlands. Recent research (Tax, 1989) has shown that the Ringlet nowadays is very rare in the coastal zone. Strangely enough only on the Waddensea island Terschelling there is a rich population left. This article describes the place of the Ringlet in the landscape of Alder-hedges (*Alnus glutinosa*), a landscape that is typical of this island. It is due to the existence and maintenance of this landscape that the Ringlet population is able to survive here.